

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 90 (1977)

Artikel: La pleiv sco institut da beneficenza ed emprest : in pign detagl ord la historia da nossas pleivs agl exempel dil benefici da Morissen
Autor: Maissen, Felici
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-232645>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 02.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

La pleiv sco institut da beneficenza ed emprest

In pign detagl ord la historia da nossas pleivs
agl exempel dil benefeci da Morissen

da Felici Maissen

Il present tractat, cun siu inusitau tetel, ei en sesez nuot auter ch'in pign, mo nuotatonmeins impurtont ed interessant tagl ord la historia da nossas pleivs insumma. Agl exempel da Morissen vesein nus co ils benefecis da parvenda e da baselgia, era en auters loghens, ein naschi e carschi entras ina zun largia beneficenza dil pievel, en special da certs pli gronds benefactors. Las pleivs, vul dir ils fondos-parvenda e da baselgia, han tras tschentaners exercitau, dasper lur intent principal dalla pastoraziun, ina funcziun eminent sociala ed economica. Las parvendas e baselgias han ritschiert ed emprestau daners. Ellas han cheutras giu empau la funcziun d'ina cassa da spargn ed emprest el vitg. E quei d'in temps ch'ei deva lunsch entuorn negins agens instituts bancars per survir alla glied e ditg avon la naschientscha da nossas cassas da spargn al sistem Raiffeisen etc.

1. Decanatedral Duri de Caduff-de Marmels

Buca tuttas pleivs han giu il cletg da haver in schi grond e beinstont fundatur dil benefeci-parvenda sco Morissen cun siu sur Duri de Caduff de Marmels, decanatedral e sia famiglia. Ses geniturs, saltèr da cumin Bistgaun de Caduff e Castgina naschida de Mont da Vella habitavan la gronda casa patriziala ni casti dils nobels de Marmels sur baselgia a Morissen. Quella casa ha surviu 200 onns sco

casa-parvenda tochen 1909. Bandunada eis ella lu ida en decadenza. In bien ton dils bials tabliaus entagliai han ins applicau en baselgia el chor a caschun dalla restauraziun-baselgia digl onn 1924. Las ruinas dil «casti» ein lu vegnidas disfatgas plaunsiu, per ereger sil medem plaz la nova casa-parvenda 1941/42.¹

Ils 30 da fenadur 1650 han ils geniturs Caduff-de Mont purtau in affon alla fontauna dil batten naven da Morissen giu Pleiv e dau a quel secapescha il num Duri, suenter il prominent aug, in frar dalla mumma, prenci-uestg Duri VI. de Mont. Duri ha passentau sia affonza a Morissen cun aunc quater fargliuns: Mengia, Dominica, Albert e Vincenz. Vincenz ei pli tard daventaus capitani dil casti episcopal da Fürstenburg el Tirol, grazia a siu aug-uestg (1661—92) ed a quella da siu cusrin uestg Duri VII. de Federspiel, cau diocesan da 1692—1728. El ei morts prematurmein, senza descendenza, sco era il frar Albert.²

Cun 16 onns, igl onn 1666, studigiava Duri de Caduff agl enconuschent gimnasi unius cun universitad a Dillingen en Baviera sper la Donau, las classas mesaunas gimnasialas (humanitas). En quella scola, dotata da papa Gregori XIII. 1585 cun 3000 scudis ad onn, gudevan, silmeins dalla entschatta dil 17. tschentaner enneu, mintgamai quater students da teologia grischuns pli paupers piazza libra. Perquei studigiavan, tochen tier la soluziun da quella scola sut Napoleon, fetg bia Grischuns allas rivas dil Danubi.³ — Il medem onn 1666 ein inscrets els registers da scolars dil collegi ensemen cun nies Duri de Caduff aunc dus Lumnezians: siu frar Albert, da 12 onns, ch'entschaveva giest la scola (rudimenta) e Martin Arpagaus da Cumbel, sco student da 19 onns, ella retorica.⁴

¹ APM Lib. par. Cronica pg. 25, 35, 47—49, pareglia era Solér pg. 200, 204, 211.

² Archiv parochial Pleiv, cudisch da battens 1633—1699, pg. 74 tiels 30 da fenadur 1650. Solér 204 s. Sur da uestg Duri de Mont: Bedeutende Bündner aus fünf Jahrhunderten I, 1970 pg. 204 e J.G. Mayer, Geschichte des Bistums Chur II, 1914 pg. 419—430. Duri de Federspiel era cheu, pg. 430—442

³ F. Maissen, Bündner Studenten in Dillingen, Jahresbericht der Hist.-ant. Gesellschaft von Graubünden 90, 1960, pg. 83 ss.

⁴ Liug citau, pg. 105, Martin Arpagaus ei vegnius ordinaus a Cuera 1673, plevon a Tumegl 1674—75, a Falera 1678—94, a Pleiv, sco successur da sur Duri de Caduff, 1694—1718 ed ei lu seretratgs en claustra a Mustér, nua ch'el ei morts. Simonet 59, 127

Sur Duri ei staus plevon a Taufers el Tirol 1670, lu entuorn 1676 eis el a Dardin e da 1676—78 plevon a Cazas, da 1684—94 a Pleiv. Cheu vesa el mo nuidis la separaziun da Vignogn dalla veglia pleiv. Sur Duri s'avonza spert e tgunsch, grazia a sias favoreivlas relaziuns da parentella culs dus uestgs, siu aug e siu cusrin. Gia sco student a Dillingen survegn el in canonicat, quel da sur Christian de Jochberg da Sagogn, morts 1666 sco plevon a Pleiv.⁵ 1694 eis el ius sco sextaratedral a Cuera e gia tschun onns pli tard, 1699 s'avonza ella alla secunda dignitad ella diocesa suenter igl uestg, sco decanatedral. Mond la sera dils 17 da fenadur 1722 ellaatedrala sco schiglioc per la devoziun dalla sera, eis el morts sin via, tuccaus dalla daguota. Ins ha satrau el ellaatedrala, avon igl altar da s. Mihèl resp. s. Placi, ella fossa da sur prevostatedral Ferdinand de Mont da Vella, feagl da landrechter Gallus de Mont.⁶ Quel era parents da vart da sia muma.⁷

2. Ord la genealogia dils de Marmels-de Mont-de Caduff

Cura ch'ins auda «de Marmels» sedamondan ins immediat schebein ei setracti dalla veglia schlatta nobla da Surmir e lu, daco quella pudessi esser arrivada en Lumnezia. Ils de Marmels da Surmir ein naturalmein ina antica generaziun da cavaliers, da ministerials digl uestgiu e d'auters dinasts. Las ruinas da lur casti en Surgot, schurmegiaus d'in imposant grep, menziunaus en in document gia 1160, eran ina ga la residenza dils de Marmels. Ellas indicheschan quater alzadas d'ina tuor d'habitaziun cun caplutta.⁸ Quei era ina

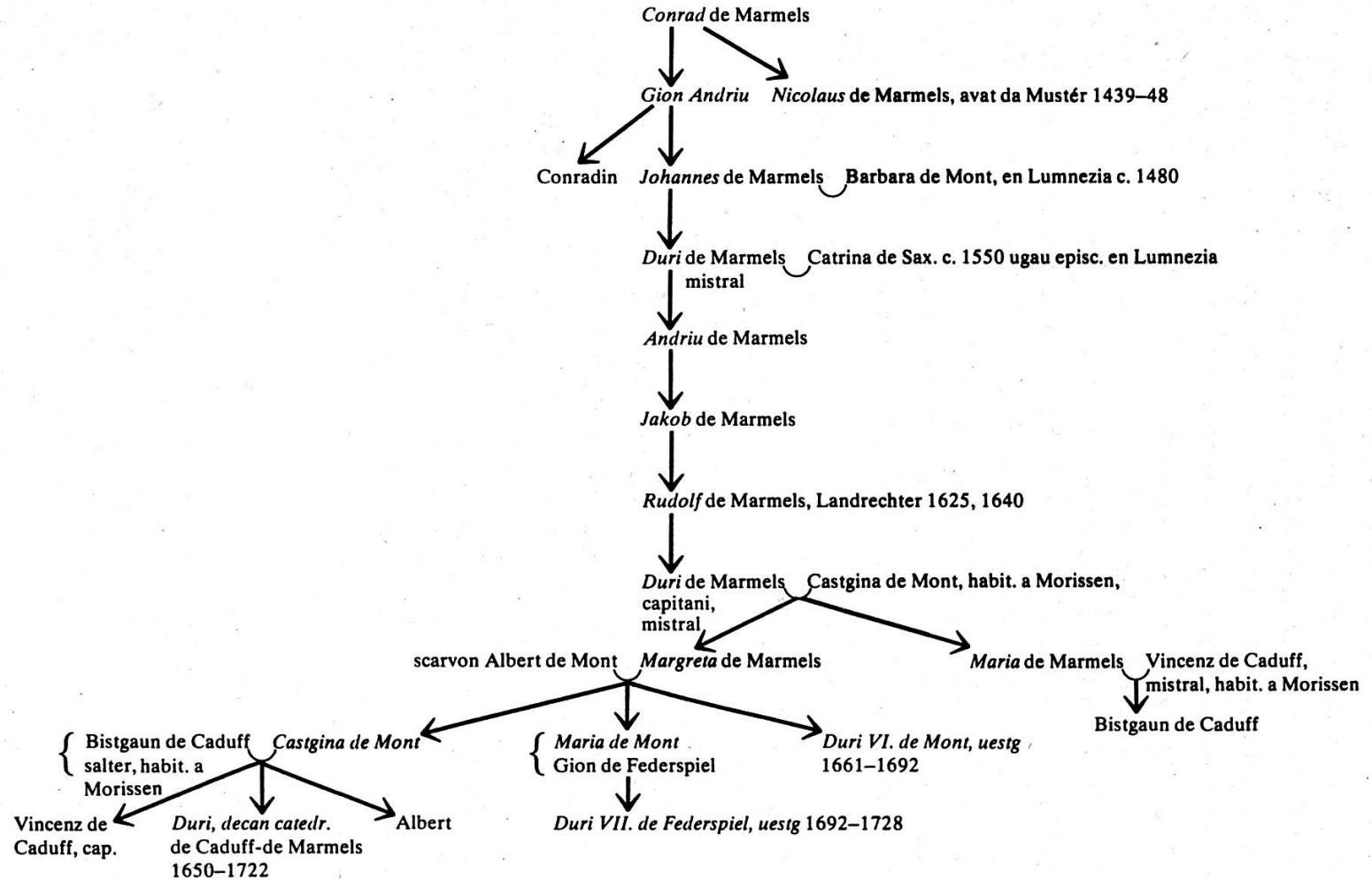
⁵ Simonet 126 s.

⁶ Gallus de Mont, fundatur dalla lingia Löwenberg/Schluein 1537—1608, commissari a Chiavenna 1579, vicari en Valtina 1585, landrechter 1592, 1601, guvernatur en Valtina 1597. Ha schau baghiar la caplutta da s. Roc a Vella sin agens cuosts. Historisch-biographisches Lexikon der Schweiz V, 137

⁷ E. Poeschel, Die Grabdenkmäler in der Kathedrale zu Chur, en Jahresbericht der Hist.-ant. Gesellschaft von Graubünden 75, 1946 pg. 49 e tabla 6. Tenor Poeschel el liug citau ei decan Duri de Caduff-de Marmels morts ils 8 enstagl dils 17 de fenadur. Forsa scumbigliau calender vegl e niev. El cud. da battens a Pleiv pg. 75, stat sper il datum da nasch. da Duri de Caduff ils 30 da fenadur inscret pli tard cun rispli igl onn da sia mort 1724, enstagl 1722

⁸ E. Poeschel, Die Kunstdenkmäler Graubündens III, 1940, pg. 247

Genealogia dils de Marmels – de Mont – de Caduff

dallas pli pussentas famiglias reticas dil temps medieval. Ella possedeva regals da minieras e da catscha en Sursès. Commembers eran marschals digl uestgiu e dallas claustras da Mustér, Faveras e Marienberg. Nicolaus de Marmels ei staus avat da Faveras e da Mustér 1439—1448. Nanno de Marmels ei staus decanatedral entuorn 1312 e Conrad el medem uffeci 1476—1509. Aunc auters members da quella stirpa ein stai canonis. Ins anfla de Marmels sco ugaus en Avers ed ellas ugadias episcopalas. Els eran commembers dil pli grond uorden da cavaliers, digl uorden dil scut da s. Gieri. Ella Ligia dalla Casa da Diu vevan els insumma ina posiziun dominonta e representavan quella sco delegai per patgs e contracts.⁹

Entuorn igl onn 1480 ei Johannes de Marmels sespusaus cun *Barbara de Mont* da Vella. Ils de Mont eran medemamein ina schlatta dad antica noblezia, ministerials digl uestgiu dapli l'entschatta dil 14. tschentaner. Pli tard eran ils de Mont dominonts ella Ligia Grischa presentond adina puspei candidats per la mistralia e pigl uffeci da cauligia. Tochen 1800 han buca meins che 32 de Monts giu enta maun igl uffeci da landrechter. In member ei staus uestg, plirs ein stai canonis e biars officiers en survetschs jasters, il bia en Frontscha.¹⁰ Quella maridaglia dil de Marmels Sursèter cun la de Mont sursilvana ei ussa stada la dretga mischeida dalla aulta aristocrazia retica. Johannes de Marmels-de Mont ei secolocaus ella veglia residenza dils de Mont a Vella. Gia igl onn 1488 vegn el elegius mistral dalla Lumnezia. Ses descendents ein daventai burgheis dalla Ligia Grischa. In da ses fegls, Duri de Marmels, ha maridau Catrina de Sax. El cumpara 1550 sco ugaus episcopal en Lumnezia e lu era sco mistral dalla Lumnezia duront 15 onns. In sut-beadi da quel, Rudolf de Marmels ei cauligia 1625 e 1640 ed ei in um da gronda reputaziun. Ins anfla el era denter ils delegai en Valtina tier marquis de Coevres, per reconquistar la tiara subdita.¹¹ El ha era fatg part

⁹ Historisch-biographisches Lexikon der Schweiz V 29 s. Iso Müller, Geschichte des Klosters Disentis, 1942, pg. 196 ss. Chr. M. Tuor, Reihenfolge der residierenden Domherren in Chur, Jahresb. der Hist.-ant. Gesellschaft v. Gr. 34, 1904, pg. 29, 31

¹⁰ Cp. Historisch-biogr. Lexikon der Schweiz V 137 ss.

¹¹ Dedual 246, 268. Castelmur 25

dalla delegaziun grischuna a Milaun per contrahar il tractat da Milaun dils 3 da settember 1639.¹² 1641 anflein nus el sco vicari en Valtina.¹³ Per tal uffeci duvrava ei umens d'enconuschentschas iuridicas. Sco marschal dils avats da Mustér, Faveras e Marienberg haveva el d'accompagnar quels sin lur viadis da consecraziun.¹⁴

Siu feagl, Duri de Marmels, era capitani en survetschs franzos. El ei sespusaus cun Castgina de Mont e returnaus dalla Frontscha ha el priu domicil a Morissen el casti dils de Marmels.¹⁵ El ei staus mistral dalla Lumnezia. Cun quei ch'el ha giu negins fepls, concluda el la lingia dils de Marmels en Lumnezia dalla plonta masculina.¹⁶ Dillas duas feplias ha ina, Margreta, maridau enta Vella il scarvon Albert de Mont. Da quella lètg darivan sis affons. Treis ein morts fetg baul ed in feagl, Duri, ei daventaus prenci-uestg da Cuera (1661—92). Ina feplia, Castgina ha serrau la letg si Morissen cul saltèr da cumin, Bistgaun de Caduff. Els ein secasai el casti de Marmels. Da quella letg dariva nies Duri de Caduff-de Marmels, pli tard decanatedral. El ha pli tard aggiuntau a sia schlatteina de Caduff aunc il num da schlatteina da sia tatta Margreta de Mont nasch. de Marmels, resp. da siu basat da vart da sia mumma, Duri de Marmels. Ei era da quei temps ina stoda moda da s'aristocratar e tut tgi che saveva e pudeva aschuntava aunc nums e tetels da nobel tut a dubel.¹⁷ L'otra feplia d'Albert de Mont e Margreta de Marmels, Maria, ei maridada cun mistral Gion de Federspiel da Domat. Els ein ils geniturs digl uestg Duri VI. de Federspiel (1692—1728).¹⁸

Per megliera survesta hai jeu cumponiu il schema dalla genealogia dils de Marmels-de Mont-de Caduff, denton senza outra garanzia che sefundont sin las notizias biograficas e genealogicas da Dedual, Castelmur e Solèr en las ovras citadas. Deplorablamein cuntegnan era quellas buca pli bia datums che fussen stai d'engrau. Solèr ha

¹² Eidgenössische Abschiede VI 2 pg. 2194 e pg. 2208

¹³ Jahresbericht der Hist.-ant. Gesellschaft 20, 1890, pg. 34

¹⁴ Tenor Solèr 202

¹⁵ Il casti steva sil sulom dalla hodierna casa-parvenda. Solèr 200

¹⁶ Dedual 268

¹⁷ Comp. la lavur en Bündner Jahrbuch 1970, pg. 24 ss. Sur da Decan Duri Caduff ussa era A. Bruckner, Helvetia Sacra I, 1 555

¹⁸ Solèr 202, 205. Sur da uestg Duri VII. de Federspiel J.G. Mayer, Geschichte des Bistums Chur II 430—441. A. Bruckner o.c. pg. 499

consultau ils cudischs da batten da Pleiv. Il schema entscheiva cun Conrad, il bab digl avat Nicolaus de Marmels e tat da quei Johannes che ha fundau la lingua lumneziana. La plonta genealogica cuntegn buca tuts ils members, mobein, cun paucas excepziuns, sulet quels che han cuntinuau la lingua de Marmels sur ils de Monts da Vella tier ils Caduffs da Morissen en lingua grada.

3. *La fundaziun dil benefeci-parvenda*

Ils 22 da december 1697 gia haveva *capitani Vincenz de Caduff* frar dil decan convocau ils vischins da Morissen ad ina redunonza per exponer il plan da fundaziun d'in benefeci-parvenda ed animar leutier, per ton pli spert saver survegnir in spiritual stabel el vitg.¹⁹ L'iniziativa ha giu success, ei denton vegnida exequida predominantamein dalla famiglia de Caduff-de Marmels, specialmein dil decanatedral Duri de Caduff.

Il capitani Vincenz ha en emprema lingua fatg si, sco tschep, alla parvenda 900 renschs e quei en tschun dretgs d'alp, funs e capitals. Sia mumma *Castgina Caduff-de Mont* ha testamentau ils 16 d'avrel 1702, lu gia vieua, per ella, e per ses treis fegls, Vincenz, Albert ed Ulrich ina messa perpetna, sil di da sia mort (ils 2. da matg 1702). Igl anniversari duei vegnir celebraus cun quater spirituals a Pleiv. Il plevon duei survegnir persunter sia ordinaria pagaglia, il caplon da Pleiv dus renschs ed ils dus auters spirituals mintgin in rensch. Leutier duei adina vegnir clamau il curat da Morissen. Plinavon ha la vieua Castgina ordinau, ch'ei dueigi «perpetnamein» vegnir partiu ora sin quei di in sac sal als paupers, en tut 14 curtaunas. Ordlunder duei era il caluster a Pleiv survegnir 30 crizers.²⁰ Quellas 4 messas ein par'ei pli tard vegnidas reducidas sin duas e las 14 curtaunas sal ein restadas aunc tochen viaden en nies tschentaner. Ella agenda dalla pleiv scretta da sur can. plevon Tumasch Derungs, a Morissen da 1907—1922, san ins leger: «Annual a Pleiv per duna Castgina Caduff-de Marmels n. de Mont e ses signurs fegls. Spenda da sal, 14

¹⁹ Solèr 205

²⁰ APM Annuals pg. 1—4 e Lib. par. pg. 1

curtaunas de preparar e pagar sal per 18 francs en tut. Il plevon ha da dar mintg'onn las ordras al consum da Vella da schar parter ora per 12 fr. sal leu et a Morissen per 6 fr. Milsanavon ei da pagar quei di a Pleiv al plevon per sia messa 1 fr. 36, per quella dil caplon 1.15 fr. ed al caluster 85 raps.»²¹

Decan Ulrich de Caduff ha cun scartira dils 6 da mars 1703 regalau alla parvenda sia entira ed entratga gronda e biala *acla a Cuschnaus*: «Hai jeu fatg si ed incorporau per adina mia acla al plaun de Cuschnaus cun baghetg e funs, che ha custau a mi 1610 renschs». Plinavon ha el testamentau 5 messas per sia mumma, el e ses frars ed ina unfrenda da 18 curtaunas sal als paupers annualmein. Ils 20 da fenadur 1708 ha el regalau alla parvenda dus dretgs d'alp Tegia-Dado, e quei «senza ch'ei seigi obligaziun, denton era buca scumandau ad in signur beneficiat, da recumandar mintgamai ina ga al meins mia olma al pievel cun in paternies». Plinavon ha el fatg si alla baselgia in dretg d'alp ed in auter alla calustria, tuts quater dretgs ella valeta da 240 renschs «e dueien ils vugaus saver, che quels dretgs seigien ni da scumiar ni da vender, mobein da conservar en natura».²²

Ils 31 da schaner 1722 finalmein ha sur decan Duri encorunau sia generusa dotaziun cun far si alla parvenda sia gronda *casa* u casti dils de Marmels sur baselgia amiez il vitg, cun clavau, nuegl, jert, e funs-casa ch'el veva cumprau giu da siu frar Vincenz e ch'el veva incorporau al benefeci gia 1719. Persuenter ha il beneficiat da celebrar sis s. messas. Plinavon ha el admess al benefeci 27 crenas caschiel, cul qual in siu cuolm sur Vignogn ei vegnius engraziaus.²³ Ultra da quei ina tschavera prau si Cuptgas, la quala sia mumma veva cumprau. Era «las mobillas en casa; measas letgs, puffen cuschina e scaffa da caschiel e tut duei restar en casa per diever dils beneficiats.»²⁴

²¹ APM Agenda Directorium Morissense, da sur Thomas Derungs pg. 23

²² APM Annuals pg. 4—8

²³ Quellas 27 crenas caschiel ein vegnidas cumpradas ora 1816 per 90 renschs. Per quei capital survegneva il beneficiat annualmein 4 renschs e 30 crizers. APM Annuals pg. 13 s.

²⁴ Solèr 206—209. APM Lib. par. cuntegn ina cronica scretta da sur Gion Bistgaun Capaul (†1870). Quella para ellas parts da pli baul buca diltut segira. Tenor quella han decan Duri, siu frar Vincenz ed il frar giuncher Albert fundau alla parvenda la casa gronda, nuegl, iert e l'acla da Cuschnaus, il frust da Cuptgas e siat dretgs d'alp a Tegia Dado. L.c. pg. 1.

La casa de Marmels ha surviu sco casa parvenda tochen 1909.^{24a} Naven digl onn 1706 tochen 1967 ha Morissen adina giu in agen spiritual sesents el liug, cun mo cuortas interrupziuns.^{24b}

Ins va strusch en err, sch'ins suppona che sur decan Duri e sia generusa famiglia hagien era gidau a finanziar la preziosa scantschala digl onn 1706, il bi tabernachel ed ils altars laterals da 1709.

4. *Augmentaziun dil benefeci*

Tenor notizias da sur Gion Bistgaun Capaul, a Morissen 1861—70, ei il benefeci aunc vegnius augmentaus cun «L'acla da *Bual*, che duei esser fatga ord pastira». Scartiras seigien buca avon maun. L'acla da *Crusch* a S. Carli seigi medemamein vegnida fatga ord pastira entuorn 1704, sco ei seresulti ord ina brev da 1706, scretta da sur decan Duri a sur Gieri Caduff. Igl onn 1727 hagi Surcuolm instradau in process encunter Morissen, per haver fatg ord pastira comunabla quei cuolm. Morissen hagi survegniu raschun. *Sut Crusch* ei vegniu dau alla parvenda da Gion Gieli Montalta per ina messa perpetna.²⁵

El decuors da 40 onns suenter la fundaziun dil benefeci, pia naven da 1702—1741 ei il pulitamein bein fundau benefeci da Morissen aunc vegnius augmentaus considerablamein e cuntinuadamein tras donaziuns en danèrs, il bia denton schischom, funs. Per quels beins, incorporai al benefeci, haveva il beneficiat els pli biars cass da celebrar ina u pliras s. messas, fixadas sin certs dis digl onn e quei adina culla remarca «per en perpeten».^{25a} Da cheu il num «messa perpetna».

^{24a} Solèr 210

^{24b} mira Simonet pg. 99—101

²⁵ APM Lib. par. pg. 15 e Annuals pg. 1

^{25a} Pareglia Augustin Cahannes, *La pleiv da Dardin 1664—1964*, 1964, pg. 37. Cahannes scriva cheu: «L'autra part dils daners per messas perpetnas vegneva applicaus (!) per dar imprests als parochians. Quels stuevan denton garantir capital e tscheins cun in pègn ni «Unterfand» en praus. Nos cudischs da baselgia cuntengan in grond diember da talas impegnaziuns, aschia ch'ins astga bunamein dir, che la parvenda hagi funcziunau duront tschentaners per institut da credit hipotecar».

1706 ha dunna *Anna Simon Collenberg* da Morissen destinau in annual sin suenter sia mort cun ina s. messa che duei vegnir celebrada il venderdis da quatertempras da tschuncheismas. Ella ha dau persunter 40 renschs, culs quals igl ei vegniu cumprau ina mesa tschavera prau a *Flurazzas* incorporaus alla parvenda.²⁶

1707, ils 9 da schaner ha dunna Barbara Balzer Gion Chrest Michel *Caflisch* da Morissen fundau ina messa perpetna e dau persunter in prau a *Naus*.

Anno 1708 ha Janetta *Castelberg* da Morissen fundau ina messa perpetna, «che duei vegnir ligida sil di da sia mort» (ils 1. da schaner) e dau persunter 40 renschs. Persunter ei vegniu cumprau ina mesa tschavera prau a *Cuptgias*.

1707 han Otto Collenberg e sia dunna fundau ina messa perpetna, sils 3 da matg, digl onn 1730 naven. Els han dau persunter in frust a *Plutiala*.²⁷

1713, igl 1 da matg ha Ulrich Collenberg statuiu ina messa perpetna sin il di da sia mort, e dau persunter in frust numnaus *Plutiala*, il qual ei vegnius incorporaus alla parvenda.

1716, ils 20 da zercladur ha Murezi Paul Camenisch fundau ina messa perpetna pil salit da sia olma e dau persunter siu entir frust *Dadens S. Carli*. (En clamera stat la remarca postuma: «quei bein ei vegnius vendius pli tard»)

1717 ha Gion Gieri Collenberg fatg si ina messa perpetna cun 40 renschs, ed ei vegniu pagau cun in frust numnaus *Florazas*, incorporaus alla parvenda.²⁸

1718 ha Castgina Montalta fundau ina messa perpetna e treis paternos, d'absolver il di da sia mort, ils 20 da december, e dau persunter alla parvenda «in mises u cuolm *Sut Crusch*, liber e fri, cun nuegl e tut quei ch'ei dapresent vidlunder».

1721 ha Melcher Montalta statuiu ina messa perpetna e suenter sia

²⁶ APM Annuals pg. 21. — Per buca engraviar il text cun numras, vegn per questa part citau mo per enzaconts nums da funs ensemen.

²⁷ APM Annuals pg. 23, 25, 49. Quels nums da praus ein era el RN pg. 49 s. El suondont vegn quei buca remarcau extra, mobein mo leu nua che quels mauncan en quella ovra.

²⁸ APM Annuals pg. 27, 29, 37

mort han ils artavels surdau il capital en fuorma d'in bein, numnaus *Sum Marclins*.²⁹

1708, ils 30 da mars ha Margreta *Triacca* fundau ina messa perpetna cun in prau *Curoms*.

1723 ha Nescha Gion Gieri Collenberg fundau in annual sils 19 da fevrer cun in frust numnaus *Sumsax*.³⁰

1722, 1. da matg ha Gada Montalta fatg in annual e pagau cun in toc prau *Curoms*, incorporaus alla parvenda. 1722, ils 26 da zercladur ha Turte Onna Cadetg da Morissen fatg dus annuals cun in prau *Ramasaus*, incorporaus alla parvenda.

1723 ils 10 da december ha Albert Martin de Cabalzar statuiu ina messa perpetna e pagau cun zatgei daners e cun in prau a *Curoms*.³¹

1724 ils 14 da zercladur ha Balzer Mattias Collenberg fundau ina messa perpetna e pagau cun in prau *Carera*; 1725, ils 9 d'avrel Simon Gieri Collenberg cun in frust *Pultè*; 1728 1. october Onna Maria Collenberg-Montalta e 1729, ils 14 da matg Caspar Collenberg medemamein, omisdus cun in toc schischom a *Ramasaus*. Tuts quater tocs ein vegni incorporai alla parvenda.³²

1729, ils 24 da schaner ha Francestg Caduff, plevon a Pleiv fundau ina messa perpetna cantada per siu frar, dr. Gieri Caduff, ed ha persunter incorporaus al benefeci da Morissen in frust a *Perdatsch*.³³

Gieli Montalta, «vulgo de Marschagia» ha incorporaus ils 23. oct. 1731 in schischom numnaus *Cuolm*; Maria Montalta ils 8 da fevrer 1731 in tal a *Pleun da Kischners* ed Albert Collenberg ils 22 da matg 1733 in frust a *Naus* per mintgamai ina messa perpetna.³⁴

1733 sils 25 da matg ha Anna Collenberg fundau ina messa perpetna e dau 40 renchs per baghiar in nuegl si *Crusch* ed aunc in toc a *Prau bi*. Pil medem intent, Anna Caduff sils 19 da sett. 1734 in frust a *Mongias*; Gion Montalta ils 23 da fenadur in tal a *Curoms*;

²⁹ APM Annuals pg. 19, 43. RN 48 Summarclins.

³⁰ APM Annuals pg. 39, 31. Sumsax manca el RN., persunter ei leu mo «Sax»

³¹ APM Annuals pg. 45, 47, 51

³² APM Annuals pg. 53, 55, 57, 59

³³ APM Annuals pg. 61. Perdatsch manca el RN pg. 47—50 sut Cumbel e Morissen.

³⁴ APM Annuals pg. 63, 71, 73. Il num «Cuolm» manca el RN sut Morissen.

Sievi Hasper Triacca ils 24. settember 1737 in prau a «*Ruscein*»; Castgina Collenberg 1737 in toc «*Speras Crap Gries*» e 1738 ina certa Anna [schlatteina maunca] in schischom a *Giatreis ferton* che Hercli Blumenthal, ils 29 da zercladur 1741, ha dau in tal «*Ora Sum Crap Gries*». ³⁵

1741 ei vegniu incorporau al benefeci aunc ils suandonts beins: da Balugna Collenberg, ils 7 da fenadur, in toc a *Pleun da Chischnès*, ed in *Sur Salmira*; ils 7 da matg da Sebastian Triacca in frust «*Giu Muns*»; Gion Gieri Riedi, ils 24 da zercladur, per ina messa perpetna per el e per siu frar Sebastian Riedi, in toc sil *Pleun da Chischnès*. ³⁶

5. *Auters benefactors*

Sur *Gion Bistgaun Capaul* ha, sco plevon a Morissen 1861—1870, giu merets specials per l'erecziun dalla baselgia nova tras ses viadis da collecta tochen en Frontscha e tras atgna prestaziun. Surlunder en in auter liug. Gia 1859, sco plevon a Surcuolm haveva el schenghiau alla baselgia da Morissen in marenghin culla condiziun «ch'ei vegni manteniu sidretg quella crusch leuora si Curoms». ³⁷ El ei era semussaus sco capavel econom, megliurond sez il funs parvenda a Cuschnaus. Surlunder ha el scret sez el cudisch d'annuals e fundaziuns il suondont:

«Runcau ora a Cuschnaus in toc prau e fatg in frust dapli cun allontanar duas muschnas e far seglentar ora enzacons craps gronds.

Pagau agli Landjeger en treis onns c. fr. 30.—

Pagau a quel de Panaduz ed ad auters taglianers 15.— fr.

Per seglientar ora la crappa 14.— fr.

³⁵ APM Annuals pg. 75, 77, 85, 87, 95, 103 e 105. Ruscein = Russein. Speras Crap Gries e Orasum Crap Gries ei el RN mo Crap Gries. Il RN numna aunc otg loghens cun num Crap: Crap dil Buc, Crap dil Giavel (quels dus craps ein uni cun détgas dil giavel), Crap la Fratga, Crap Grisch, Crap Gron, Grap Liun, Crap Pissi, Crap Tschietschen. RN 47

³⁶ APM Annuals pg. 103, 113, 115. Sur Salmira = si sur Salmira. Giu Muns = ora giu Muns. RN 47 s.

³⁷ APM Quen 1794 pg. 341

Duvrau 4 gis las manadiras per manar daven la crappa 12.— fr. il qual mareta siglmeins 3.— fr. a gi per glied e manadiras e carpiens». Il gudogn ordlunder calculescha sur Capaul sin: «C. 200.— fr. e c. 30 lattas èr. La parvenda ha cheutras in pulit bi frust enstagl d'in rieven setg plein crappa e muschnas che deva pauc ni nuot e quei per 68 fr., freili vess quei custau dapli, sch'igl farrer e sia glied vessan buca sez fatg la lavur gronda».³⁸

Catrina Achterin, ina tudestga, dunna da Gion Hercli Rudolf Blumenthal, ha 1732, per engraziament dad esser stada preservada da bia mals en tons prighels en tiaras jastras, regalau alla baselgia da s. Giachen 100 risculdis (renschs).³⁹

Ils 11 da november 1907 han ins satrau a Morissen la signura *Maria Louise Zoë de Collenberg n. Guénard de Faverolles*. Ella era morta a Paris ella vegliadetgna da mo 62 onns. Ils 11 da fevrer 1915 ei lu la bara da siu um, cavalier *Gieri Murezi de Collenberg*, morts a Cuera ils 6 da fevrer ella vegliadetgna dad 81 onns, vegnida satrada en lur fossa sissum il santeri. Els ein stai generus benefactors e han denter auter pagau il tuchiez da 1885 ella peisa totala da 1948 kg resp. 39 tschenèrs. Ils quater zenns, culai dils frars Theus a Favugn, ein vegni consecrai digl uestg Constantin Rampa ils 9 d'uost 1885. La crusch vi Naus vevan era els regalau 1882 cun 20 fr. Persuenter era ei da recitar per els 5 paternos e «per adina» cura che la processsiun da rogaziuns sereteneva leu. La tiarza dumengia d'uost era mintga onn da celebrar la messa per els cun tucrar tuts quater zenns. La pleiv ha concediu ad els la suondonta favur: «Vegn mess a disposiziun ad els dus beuns entadem la baselgia dad ina vart e da l'otra per schar construir duas truccas suenter giavisch per lur esclusiva e perpetna proprietad. Els han il dretg da puser leu speras encunter il mir duas tablas cun l'inscripziun che regorda vid ils donateurs dils zenns.»⁴⁰

Murezi Camenisch e sia dunna M. Lisabet n. Caduff han a sias uras, dil temps da sur Bisquolm (1872—96), procurau per ina ura-baselgia cun tuts cuosts da transport ord da Lyon en Frontscha. Per

³⁸ APM Annuals pg. 240

³⁹ APM Capitals pg. 2 s.

⁴⁰ APM Liber Defunctorum 1907 ils 4 de november e 1915 ils 6/11 da fevrer. Annuals pg. 86, 117—119

renconuschientscha ha la pleiv era concediu ad els «da puser en baselgia duas tablas per regurdientscha dils donaturs».⁴¹

6. Pègns e hipotecas

Suenter ch'il benefeci-parvenda ei suenter 1741 staus dotaus andantamein, ei la contribuziun per messas perpetnas buca vegnida incorporada pli al benefeci. Igl importo da 40 renschs vegneva daus ni schaus ad emprest e tscheinsius ed il debitor veva dad *impegnar* in toc schischom.^{41a} Aschia ils suondonts exempels: 1753, ils 14 da matg ha Rud. Blumenthal fundau ina messa perpetna per la taxa da 40 renschs ed ha persuenter mess sut in frust numnau «*Ora sil Clavau*».⁴²

Ils 17 da fevrer 1767 ei il beneficiat, sur Sigisbert de Turre de Trun, staus 40 onns (1727—1767) curat a Morissen, morts senza schar anavos testament. Ses parents han pagau en ina messa perpetna per el, 40 renschs; quels han ins emprestau a Gion Giachen Blumenthal il qual ha persuenter impegnau alla parvenda u baselgia in frust ol *Bein*.⁴³

Sco hipotecas vegnan da quels onns aunc menziunadas els cudischs da annuals ils praus ni schischoms: *Zigliolas*, *Styscheias*, *Sutdiesmas*, *Valvalesa*, *Surcasaulta*, *Merdiel*, *Plutialas*, *Ramasaus*, *Maradiel*.⁴⁴

Era aunc el 19. secul serepetan tallas segironzas per messas fundadas e quei naven da 1821—1838. Ei vegn menziunau cheu ils suondonts beins: *Zigliolas*, *Prau Cumin*, *Sevgiauna*, *Mardiel*, «*in Pavel*», *Val*, in cuolm *Lavadinas* sin territori da Vella e «*Ora il Bein*».⁴⁵

⁴¹ APM Annuals pg. 137 s.

^{41a} Comp. Aug. Cahannes, *La pleiv da Dardin*, 1964 pg. 37

⁴² APM Annuals pg. 133. Il num Clavau ni Ora sil Clavau ei buca el RN, bein aber Clavau Gron, Clavau Liun.

⁴³ APM Annuals pg. 141

⁴⁴ Annuals pg. 163, 169, 184, 188, 189, 192, 194, 199, 201, 206. *Styscheias* = *Stischias*. *Sutdiesmas* = *Sut Dieschmas*. *Surcasaulta* maunca el RN, denton sur *Casaulta*. *Merdiel* e *Maradiel* = *Mardiel*.

⁴⁵ APM Annuals pg. 212, 214, 218, 223, 225, 235, 236, 239

1842 ei vegniu pagau per ina messa perpetna ils 40 renschs en daner blut, emprestau els a Caspar Antoni Collenberg, che ha pagau annualmein il tscheins, e mess sut in frust prau «*Sum Curoms*».⁴⁶

Aunc 1868 vegn in tal «Underfan» allegaus, in frust prau *T'raviars* e in «*Frust de Mulin*».⁴⁷

7. *Emprests*

Duront igl entir 18. e era fetg savens duront il 19. tschentaner anflein nus che la parvenda, resp. la baselgia ha sut certas segironzas emprestau daners. Sco exempel da tal emprest:

«Anno 1771 sin ils 6 de gener havein nus Vugaus della Baselia de S. Giachen emprestau daners blutzs a Gion Giachen Blumental da capital R 40 a il capital aber cuorer il tscheins C 3 per scadin Rischculdi a croda igl emprem tscheins sin s. Martin anno 1771»⁴⁸

Il debitor da quei emprest ha signau la suondonta segironza:

«Anno 1771 ha per ina sigronza da quei il sura numnau debitor Gion Giachen Blumental mes per in sigir underfand in frust Bein a quei per liber a fry senza naginas speciallas gravezias a stauscha ensi encunter Onna Maria Arpagaus da Cumbel en encunter Comasri (sic) Gion Arpagaus de Cumbel eno Gielli Cabalzar de Cumbel e quei sco nodas a tiarms muossan a quei Mongias numnau».⁴⁹

In exempel da pli tard:

«1847 ils 6 d'avrel metta Giachen Antoni Collenberg per sigiarezia a la Baselia de s. Giachen per in Capithal da R 17 in frust bein numnau Padrus. Stauscha giu encunter siu frar Joseph Antoni, sii encunter Gieri Antoni Monthalta, anèn encunter il lantrosch, il qual frust duei far strusch mesa tschavera et dei survir per capital et tscheins che pudess y sy et ei liber a fry. Per corroboratiun ch'ei sei purtau a Protocoll d'hipoteca sut littera E.F. no. 228 sutscriva il

⁴⁶ APM Annuals pg. 249

⁴⁷ APM Annuals pg. 246. *T'raviars* = *Tarviars*. «*Frust de Mulin*» manca el RN.

⁴⁸ APM Quen 1794 pg. 45. R = Rensch, Reichsgulden = Risculdi. C = Crizer = Kreuzer, rom. era savens mo «rizer».

⁴⁹ APM Quen 1794 pg. 46

debitur... Per feda, Morissen, ils 9 d'avrel 1847, H. Antoni Monthalta, Notari».⁵⁰

Semiglions emprests cun hipoteca serepetan fetg savens:

1709, 25. da november ha la baselgia da bien in Prau *Pilitschers*; 1721 ils 8 da fevrer dat Jon Michel Caflisch sco segironza in frust *Spinatsch*; Ils 22 d'avrel 1721 Jacob Murezi Rud. Caduff in tal a *Sum Salmira*; 1714 vegn numnau in frust *Valelesa* e 1726 ils 8 da mars in tal *Zieschels*, sco hipotecas per emprests.⁵¹

El cudisch da capitals 1732 ein aunc nudai ils suondonts debiturs dalla baselgia u parvenda e lur pegns:

1745, 18 d'avrel Rud. Caflisch cun in frust *Mardiel*; 1745 15 da mars Christ Ped. Caflisch, debitur dalla baselgia cun in frust *Plaunca*; Jon Crist Collenberg 1745, cun in prau *Plutiala*; 1750 ils 2 d'avrel in frust «*Sur Vig*».⁵² 1752 ei Balzer Flurin Bundi da Peiden culponts alla baselgia R 24 cul pegn bein *Runca*; 1761 Christ Julius Capaul cun in bein *Buskers*; 1765 ha Wulf Michel Montalta in deivet da R 31,38 cun in bein *Giu Muns* c. ina tschavera; 1769 ha Jakob Blumenthal in deivet tier la baselgia cun in frust numnau «*Ora Sum*». 1769 Jakob Collenberg in deivet da R 38 e pègn in frust *Plutiala*.⁵³

Era ils proxims onns, da 1770—1870 serepetan tals emprests dalla baselgia resp. parvenda a numerus parochians. Essend ch'ils nums dils debiturs ein strusch d'impurtonza en quest connex, secuntentein nus cun enumerar ils nums dils frusts che ein vegni impegnai. Divers nums serepetan duas e pliras ga. Els vegnan citai cheu mo ina ga. Las segironzas che vegnan avon en quei interval ein:

Curoms, Valesa, Sut Vitg, Ora Sum, Spinschus, Plaunca, Cresta, Muns, Cuolm de Bual, Ramasaus, Bein, Cioljas, Sigetes.⁵⁴ *Terviers*,

⁵⁰ APM Quen 1794, pg. 147. Lantrosch = Landstros = Landstrasse. Via nova.

⁵¹ APM Quen 1712 buca paginau. Sum Salmira = si sum Salmira. Pilitschers ei buca el RN. Valesa ei bein Val Vallesa. Zieschels ei prob. Tschischels.

⁵² APM Capitals, emprema part dil cudisch ei buca paginau. Cul num Pleunca dat ei plirs loghens: Pleunca Geniesa, Pleunca s. Vintschegn, Pleuncas dil Cuitg, Pleuncas Dadens, Pleuncas Dado. RN 48. Sur Vitg buca el RN.

⁵³ APM Capitals pg. 51, 53, 57, 69, 70. Buskers = Bus-ches. Runca ei sin territori da Peiden RN 50. Ora Sum buca el RN sut Morissen.

⁵⁴ APM Quen 1794 pg. 1, 6, 9, 10, 16, 20, 22, 23, 27, 32, 48, 51. Sigetes = Sigiettas. Cioljas = Zigliolas. Cresta = Crestas. Spinschus maunca el RN.

*Tarviars, Valleisa, Padrus, Faraus, Val Valesa, Sur Casaulta, Pun Padrutt, Florazas, Zaulzas, Pultee Sura, Derensun, Crap Gries, Clasions, Buskees, Sutdieschmas, Crapfurau.*⁵⁵ *Fontauna Cosna, Cuptgias, Chopias, Culessa (?), Prau bi, Fegnus (?), Acla, Stuorns.*⁵⁶

Entuorn ils onns 1832—1855 constateschan ins che la baselgia/parvenda empristava daners per 5%.⁵⁷ Forsa ina fatschenta? Strusch! La finala mava gl'entir recav en favur dalla entira cuminonza parochiala. E lu mava ei forsa pli tgunsch al pauper um, dad ir per daners — che eran lu scarts — tier sia pleiv, che tier landrechter Gieri ni schiglioc tier in magnat e pagar 7—10% e lu aunc daventar dependents da quel, cunzun cura ch'ei era d'eleger. Dally vischnauncas era ei da quei temps buca da spitgar grondas grazias.^{57a}

Entuorn 1870 vegnevan ils daners da messas perpetnas era surdai alla «Sparniskasse» cantunala. 1877 ei il capital d'ina tala, lu 68.— fr., mess a tscheins tier la vischnaunca da Morissen.⁵⁸

Ton il *fondo da scola* sco era la *spenda* emprestavan daners. Per exempel: «Ei daventau ver e real debitor al fondo de scola da Morissen ver priu giu da M. M. in capital da 50.— fr. cun 5% tscheins. Per segirezia da quei capital dat el per Unterpfind in frust prau che schai en Cuptgas Dado, mesira c. 12 lattas». La spenda haveva emprestau 1871 350.— fr. a 5% tscheins sut hipoteca «in prau numnaus Nulaus da c. 5 targliuns»⁵⁹

⁵⁵ APM Quen 1794 pg. 65, 69, 70, 100, 147, 164, 165, 178, 199, 236, 275, 337, 352, 356, 501, 521, 522, 536. Crap Furau sin territori da Cumbel encunter Luven. RN 49. Buskes = Bus-ches. Clasions = Classogns. Zaulzas = Saulzas. Derensun ei buca el RN.

⁵⁶ APM S. Carli pg. 38, 43, 55, 63, 134, 148, 159, 183, 223. Fegnus, Culessa mauncan el RN. Chopias = Cuptgas. Fontauna Cosna = Fanteuna Cotschna

⁵⁷ Il tscheins da 5% ei documantaus pils onns 1832, 1838, 1849, 1855. APM Quen 1794 pg. 159, 180, 280, 340.

^{57a} Ins comparegli la beneficenza ecclesiastica cun quella dally vischnauncas en temps normals e da miseria. La vischnaunca parteva ora victualias en temps da fomaz mo sut criuas condiziuns. Guglielm Gadola, *Il Glogn* 17, 1943 pg. 119 e 120 ss.

⁵⁸ APM Annuals pg. 238

⁵⁹ APM Scola, buca paginau, sut ils 7 d'avrel 1865 ed ils 26 da mars 1871

La pleiv da Morissen ha era susteniu la scola, d'in temps ch'ei mava vess allas vischnauncas d'exequir tut quei che vegneva si da Cuera:

«1862 ei vegniu dau ord la parvenda da cheu treis tschaveras e quindisch lattas funs ch'ei vegnius vendius per carschentar il fondo de scola». ⁶⁰

8. Tscheins en pieun

Quei suera sco ina tratga gastronomica grischuna!—

«Anno 1853, ils 11 de december han ils vugaus della baselgia de s. Giachen e s. Filipp a Morissen surdau a Theresa Montalta cun ses affons in capital da 110 fl (gietg cun plaids tschien e diesch renschs) per il qual capital la avon nomnada Theresa s'oblighescha d'entscheinsir en pieun tenor annuala clomada, quintau il tscheins dil capital tenor tschentament a 5 per tschien. Per segirezia dil cheu avon nomnau capital metta la suranomnada per Unterpfant ner hypotheca in frust bein nomnau Crap Gries, che ha sia mesira circa ina tschavera, che stauscha. . .» ⁶¹

Da quei temps da paucs daners practicavan ins aunc ditg viaden el schenivavel tschentaner il *marcau da brat*. Sin las fieras a Glion ed ultro vendevan nos purs tgirs e purment encunter ferradira, vischala, ris e pulenta e caffè; stèra pischada, schambuns e magnuccas d'alp per teilas e seidas e vins e castognas. Brattaders mavan allas fieras da Ligiaun ed en Valtlina, a Gera ed a Como cun stiarls e turnavan cun raubas. ⁶² Secapescha ch'ins commerciava era d'encomi enteifer las scheinas e terzaunas dil vitg, era enviars la baselgia. Quella saveva la finala era duvrrar quellas naturalias sezzas per la glisch perpetna e per en carner. ^{62a} Pauc ni bia han ins pagau taglias en naturalias alla

⁶⁰ APM Scola pg. 2

⁶¹ APM Quen 1794 pg. 501

⁶² J.A. von Sprecher/Rud. Jenny, Kulturgeschichte der Drei Bünde im 18. Jh., 1951, pg. 192 ss.

^{62a} Cp. P. Notker Curti, La glisch de pieun en nossas baselgias, Ischi 1911/12, pg. 149 ss. e P. Notker Curti, Die Butterlampe, Schweiz. Archiv für Volkskunde 15, 1911, pg. 227.

parvenda tochen tiel conclus dalla regenza grischuna da 1878. Lu han quellas stuiu vegnir midadas en daner.⁶³

Il «tscheins en pieun» era, a Morissen sco secapescha era semigliont en nossas pleivs insumma, mied da pagament en cuorsa, sco in per exempels muossan:

C. 1769 «ein ils artavels capitani Martin Collenberg culpents annualmein in stèr pischada d'alp giud il bein Davos Cadonau, tenor brev e copia el cudisch vegl».⁶⁴

Ina gliesta da 1770 presenta ils suondonts debiturs da pieun:

«Nota de anno 1770 digl Pieun che la Baselia de S. Jacob a Murissen ha de pretender sin:

1. Vincegn ni Tschegn Blumenthal cr. 5
2. Crest Gieli Capaul cr. 14^{1/2}
3. Andriu Capaul cr. 2 q 3
4. Ils artavels Uori Brunold cr. 12^{1/2}
5. Quels de Flon cr. 10
6. Peter Antoni Blumenthal cr. 1
7. Wolf Michael Montalta cr. 1
8. Gion Balzer Caflisch cr. 2^{1/2}
9. Peter Blumenthal cr. q 3
10. Gion Bistgeun Blumenthal cr. 1^{1/2}
11. Albert Collenberg cr. 2^{1/2}
12. Gion Simon Collenberg per la dunna cr. 1^{1/2}
13. Giachen Muntalta cr. 1
14. Gion Simon Collenberg cr. 2 q 3»⁶⁵

Tenor ina outra gliesta da 1794 havevan 22 debiturs da pagar tscheins en pieun (Schmalzzinse) e denter quels Gion Giosch Brunold da Surcuolm e «Quels de Flon». Alla fin dalla gliesta stat ei: «porta tut ensemen crenas 58^{1/2}»⁶⁶

Igl onn 1853 era ei aunc adina 14 «da quels che han de pagar

⁶³ Cp. L. Cajochen, La pleiv da Ruschein, 1966, pg. 25 s.

⁶⁴ APM Capitals pg. 70. Il num. «Davos Cadonau» manca el RN sut Morissen.

⁶⁵ APM Capitals, buca paginau, sin la secunda davosa pagina scretta.

⁶⁶ APM Quen 1794 pg. 529 s.

annualmein igl pieun alla Baseilgia», denter quels era «ils affons de Gion Frona de Cumbel» ed il «Vialan de Luven».⁶⁷

Pischada e latgiras vegnevan tochen tier la uniformaziun federala da peisa e mesira da 1850 miseradas en *crenas* e *stèrs*. Denton deva ei dasper la crena da Cuera aunc en quasi mintga cumin crenas da diversa peisa. 10 crenas era in stèr.⁶⁸ Ina precisa indicaziun da quellas crenas ei fetg difficila.^{68a}

Tochen viaden egl onn 1854 ei adina vegniu quintau cun renschs, flurins e crizers (rizers) tochen ils 30 da november. Sut quei datum eis ei scret el cudisch da quen: «eis ei quentau ord ils renschs en francs».⁶⁹ Sto esser ch'ei ha duvrau quater onns per realisar la unificaziun dallas muneidas veglias en francs e raps, che l'assemblea federala haveva decretau 1850.⁷⁰

Abreviazziuns dallas archivalias

APM =	Archiv parochial Morissen
Lib. par. =	Liber parochialis 1806
Annuals =	Cudisch d'annuals e fundaziuns 1702—1906
Capitals =	Cudisch da Capitals 1732
Quen 1794 =	Cudisch dalla Baselia da s. Giachen, priu enta mauns da nus ugaus da quella suranumada baselia Gion Luregn Columberg e jeu Giachen Gioseph Columberg igl onn 1794. . .
Quen 1712 =	Cudisch de quen 1712
Scola =	Cudisch de quen e protocoll de scola 1862
S. Carli =	Cudisch de quen dalla caplutta da S. Carli 1775

⁶⁷ APM Quen 1794 pg. 531. Tscheins en pieun (Schmalzzinse) vegnan fetg savens avon. Cp. el liug citau las pg. 502—524 e 528—539

⁶⁸ Cp. Friedrich Pieth, Bündnergeschichte, 1945, pg. 444 e J.A. Sprecher/Rud. Jenny o.c. pg. 198

^{68a} Tenor Guglielm Gadola era ina crena 750 gr. e 1 rizer = 3 raps e 1 rensch ni flurin 1,70 fr. (valeta entuorn 1942) Il Glogn 17, 1943, pg. 120

⁶⁹ APM Quen 1794 pg. 300

⁷⁰ Cp. Fr. Pieth o.c. pg. 444

Litteratura

- Dedual = J. Dedual, Kulturbilder aus dem Leben der Ritter von Marmels. Bündner Mantsblatt 1919, pg. 201, 241, 265
- Castelmur = Ant. von Castelmur, Conradin von Marmels und seine Zeit, 1922
- RN = A. von Planta/A. Schorta, Rätisches Namenbuch I, 1939
- Simonet = J.J. Simonet, Die Katholischen Weltgeistlichen Graubündens, Sep. ord Jahresbericht der Hist.-ant. Gesellschaft von Graubünden 1919/20
- Solèr = L. Solèr, Ils de Marmels-de Caduff a Morissen. Ischi XXII, 1930, pg. 194 ss.

Zusammenfassung

Die zahlreichen Pfrundstiftungen, auch in ganz kleinen Bergdörfern, sprechen für die grosse Wohltätigkeit des Volkes, insbesondere bestimmter Stifter. Die Pfrundstiftung von Morissen ist ein Beispiel hierfür und für das Entstehen und das Wachstum einer Pfrundstiftung auf dem Lande überhaupt. Die Kapitalien der Kirche haben nicht allein dem hauseigenen Bedarf gedient, sondern spielten jahrhundertlang eine wichtige soziale und wirtschaftliche Rolle. Die Abhandlung berichtet ausführlich über den Stifter der Pfarrpfründe Morissen, den Domdekan Ulrich de Caduff de Marmels, seine Familie und über die Vermehrung der Pfründe durch andere Stifter, über Geldanleihen der Kirche, über Unterpfändern, Hypotheken und Schmalzinsen. Dabei begegnen wir einer Anzahl von Flurnamen, auch solchen, die nicht im Rätischen Namenbuch stehen. Dies wird in den Fussnoten eigens vermerkt.

